

розвиваються вдається наздогнати розвинені країни, то африканські країни на південь від Сахари, по суті, виключені з процесів глобалізації. Вони не володіють ні інформацією, ні людським капіталом, ні інститутами, необхідними для освоєння нових технологій.

13. Вчені по-різному трактують напрямки глобалізації. На їхню думку, глобалізацію можна розуміти як процес або низку процесів, а не якийсь особливий стан. Вона не є праобразом світового суспільства чи світової спільноти [3, с. 50].

Ряд вчених, прогнозуючи розвиток глобалізації в часі, висувують ідею про формування єдиної наднаціональної держави з наднаціональним урядом.

Література:

1. Білорус О. Глобалізація і нова парадигма глобального постіндустріального розвитку // Економічний часопис. – XXI. – 2002. – № 10. – С. 3–7.
2. Білорус О. Економічна система глобалізму. – К.: 2003. – 378 с.
3. Гелд Д., МакГрю Е., Голдблатт Д., Перратон Дж. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура. Пер. з англ. – К.: Фенікс, 2003. – 584 с.
4. Гузев М.М. Развитие капитализма в России в конце XIX и в конце XX вв. в аспекте общемировых трансформационных процессов. // Философия хозяйства. – 1999. – № 4. – С. 139–145.
5. Довгаль О.А. Протекціонізм і лібералізм у процесі глобалізації світової економіки (Питання теорії і методології). – Х.: Вид-во НУА, 2004. – 320 с.
6. Економічна енциклопедія: У трьох томах. – Т. 1 / Ред. кол. С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавн. центр “Академія”, 2000. – 864 с.
7. Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация. – М.: Наука, 1999. – 724 с.
8. Кара-Мурза С.Г. Россия в глобализирующемся мире. – Т. 1: Концептуальный поиск. – М.: Кострома, 2001. – 375 с.
9. Ключко В. П. Глобалізація і її вплив на країни з перехідною економікою. // Економіка України. – 2001. – № 10. – С. 51–58.
10. Комаренко Г., Ефимов В. Экономическая глобализация: теория и практика // Экономист. – 1998. – № 11.
11. Кузнецов В. Что такое глобализация? // МЭ и МО, 1998. – № 2 – № 3. – С. 12–21; С.14–16.
12. Маруняк Є.О. Методика дослідження процесів глобалізації на прикладі України // Географічний журнал, 2003. – № 2. – С. 63–67.
13. Мовсесян А.Т. Мировая экономика: Учебник / А.Т. Мовсесян, С.Б. Огневцев. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 635 с.
14. Нестоцкая М.С. Глобализация – объективный мировой процесс. // Глобализация и регионализм. Черноморский регион: Балканы. – М.: Интердиалект, 2001. – 401 с.
15. Проблемы развития мирового капитализма в условиях глобализации (Сводный реферат). // Социальные и гуманитарные науки: Отечественная и зарубежная литература. Сер. 2, Экономика: / РАН. ИНИОН. Центр социал. научн. информ. исслед. Отдел экономики. – М.: 2002. – № 4. – С. 31–37.
16. Ратленд П. Глобализация и посткоммунизм // МЭ и МО, 2002. – № 4. – С. 15–18.
17. Современный глобальный капитализм. – М.: Олма-Пресс, 2003. – 348 с.
18. Холопов А. Глобализация и макроэкономическое равновесие. // МЭ и МО, 2005. – № 2. – С. 15–23.
19. Чугров С. Глобализация, модернизация или интернационализация // МЭ и МО, 2002. – № 4. – С. 19–21.
20. Шишков Ю. Глобализация – враг или союзник развивающихся стран. // МЭ и МО, 2003. – № 4. – С. 3–10.

Summary:

Myroslava Knysh. GLOBALIZATION: SENCE OF CONCEPT.

Different scientific approaches to definition of “globalization”. Main components of this term are viewed.

УДК 911.3 : 32

Андрій КУЗИШИН

СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СТРАТИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Актуальність теми дослідження. В останні роки багато уваги науковці різних напрямків діяльності присвячують проблемі підходу до поділу українського суспільства, що виражається у формі його соціальної стратифікації. Лише останнім часом з’явилися

публікації, в яких географічний аналіз соціальних процесів в Україні принципово відрізняється від усталеної тричленної моделі класового поділу, хоча і вони нерідко мають публіцистичний характер. Це зумовлено тим, що такі поняття, як "соціальна стратифікація", "середній клас", "верства населення за рівнем доходів" та інші, увійшли до понятійного апарату вітчизняної суспільної географії лише на початку 90-х рр. ХХ ст. А з цієї позиції цікавою і актуальною виступає дана проблематика.

Аналіз попередніх досліджень. Аналіз концептуальних засад, представлених у сучасній вітчизняній науковій літературі такими авторами, як В. Андрущенко, С. Борисюком, Д. Видріним, Л. Губерським, М. Жулинським, В. Кременем, В. Литвином, М. Михальченком, М. Мокляком, І. Надольним, Л. Немец, Ю. Пахомовим, В. Полохало, О. Шаблієм та ін., дає підставу розглядати соціальну структуру і соціальну стратифікацію як багатомірний, ієрархічно організований соціальний простір, у якому соціальні верстви і групи розрізняються між собою ступенем володіння владою, власністю і соціальним статусом. Соціальна структура суспільства виступає однією з основних категорій на міждисциплінарному рівні, що визначає мережу впорядкованих і взаємозумовлених зв'язків між елементами соціальної системи, що знаходяться в постійному розвитку, видозмінюються залежно від зміни, соціально-політичних економічних і духовних основ суспільства; як відносин, що існують між елементами соціальної системи та організації специфічно групових або індивідуальних позицій, що різняться особливим статусом [1, с. 56].

Виклад основного матеріалу. Сучасна література приділяє значну увагу аналізу соціальної стратифікації, яку часто ототожнюють із соціальною нерівністю, і виділенням в ній дві основні риси. Перша пов'язана з диференціацією населення в ієрархічно оформлені групи, тобто вищі і нижчі верстви (класи). Друга полягає в нерівному розподілі соціокультурних благ і цінностей, престиж яких має широкий діапазон. Так, П. Сорокін виділяє чотири групи факторів, що виступають критерієм соціальної нерівності: права і привілеї, обов'язки і відповідальність, соціальне багатство і злидні, влада і вплив [3, с. 318-327]. Соціальна стратифікація аналізується на трьох рівнях: 1) культура, яка утворює ціннісно-нормативний рівень регуляції поведінки людей; 2) соціальна система або система взаємодії людей, що створює різні форми групового життя; 3) поведінка особистості та її мотиваційна сфера. Конкретні форми соціальної стратифікації виникають на перетині двох основних факторів: соціальної диференціації і пануючої системи соціальних цінностей та культурних стандартів.

Структура українського суспільства сучасного періоду формується під впливом різноманітних факторів. Як зазначає С.Л. Борисюк, змінюється суспільна форма всіх інститутів – економічних, політичних, культурних, освітніх і, в першу чергу, інститутів власності та влади. Відбуваються глибокі зміни тих соціальних основ і регуляторів, які формують соціальну структуру [1, с. 58]. Рівень розвитку соціальної структури, ступінь зрілості інтересів соціальних груп, їх визначеність виступають важливими чинниками економічного, суспільно-політичного і духовного життя суспільства.

Оцінюючи реальний розвиток наявної суспільно-політичної ситуації, слід зазначити, що кризові явища, які супроводжують усі сторони життя українського суспільства, зумовлені станом перехідного періоду від буття в межах жорстко визначеної командно-адміністративної системи та ідеологічних координат до розвитку суспільства як неоднорідного, різноманітного, динамічного, а тому здатного на саморозвиток.

Для української держави сьогодні характерним є те, що за порівняно короткий час у форсованому режимі ми маємо пройти ті етапи суспільного розвитку, для проходження яких іншими державами було відведено не одне десятиріччя. Прискорена трансформація політичної системи, зміна структури влади та механізмів управління суспільством, перерозподіл колишньої державної власності не могли не змінити саму основу соціальної структури суспільства та не відбитися на зміні соціального статусу більшості його членів.

Тому важливим завданням держави є діяльність, спрямована на управління соціальним розшаруванням суспільства, регулювання процесів диференціації та забезпечення його суспільної рівноваги.

На сьогодні пануючі елементи, що визначають стратифікацію українського суспільства можна визначити схемою:

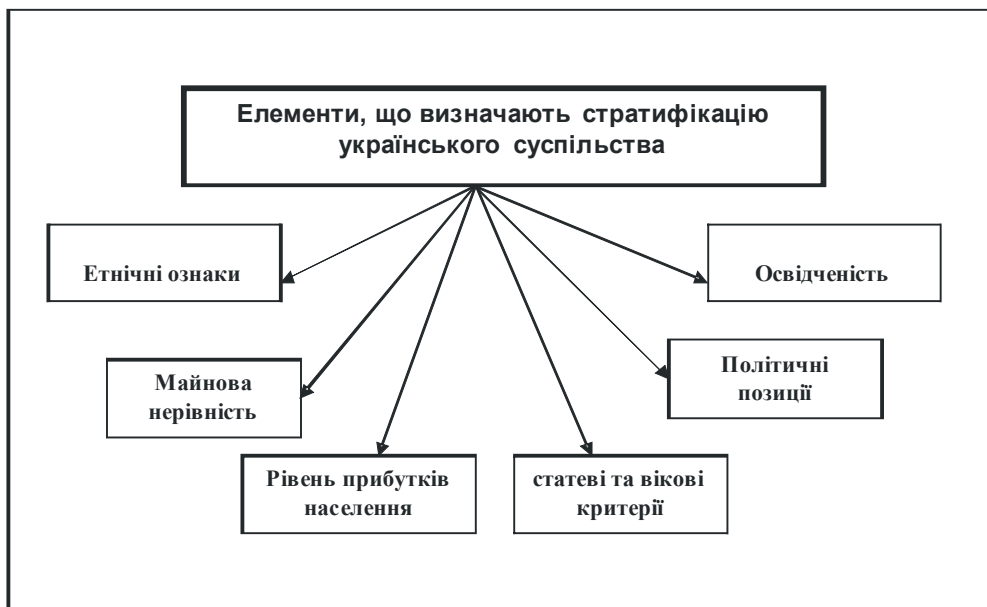

Рис. 1. Елементи стратифікації українського суспільства

Коли говорити про нові підходи до соціальної структури суспільства перехідного періоду, що мають стати дороговказом практичної реалізації теоретичних концепцій, то слід пам'ятати, що вони включають досягнення світової наукової думки і практики існування та розвитку соціумів на різних етапах суспільного життя.

Останнім часом у науковій літературі, і зокрема в суспільно-географічній, складається інша парадигма вивчення соціальної структури і соціальної стратифікації: багатомірний ієрархічний підхід, що використовує такі критерії, як місце у сфері зайнятості, прибуток, позиція у владних структурах, престиж, а також формування нових соціо-групових самоідентифікацій [2; 5].

Привабливим, на нашу думку, є підхід М. Вебера до соціальної стратифікації, де він виділяє три види соціальної диференціації, які являють собою різні форми, механізми впливу соціальних груп і їх взаємодії у ставленні до політичної влади: 1) економічно-технологічна диференціація та відповідні індустріальні, професійні та комерційні організації; 2) відмінність статусів, що впливають на міжособистісні стосунки і такі, що відіграють значну роль у процесах політичної соціалізації і політичної участі; 3) інституційні відмінності, що впливають на способи взаємодій особистостей і груп з різними політичними, в тому числі й партійними структурами.

Саме цей метод на сучасному етапі найбільш прийнятний для дослідження й аналізу соціальної структури суспільства, в тому числі й українського. Соціальна структура сучасного українського суспільства характеризується значною нестійкістю як у межах соціальних груп, так і між ними. Іде розмивання традиційних груп населення, становлення нових видів міжгрупової інтеграції за формами власності, прибутками, включеністю до владних структур, за соціальною самоідентифікацією, тобто відбувається процес декомпозиції існуючої структури.

У соціальній структурі проявляються дві закономірні тенденції: з одного боку, радикальні зміни у формах власності, що зачіпають корінні інтереси населення, визначають деяку свободу в їх діях, сприяють реалізації можливостей індивіда; з іншого — посилюють

соціальне відчуження особи, що супроводжується такими явищами, як безробіття, зубожіння широких мас населення, деградація моралі, політики, економіки. В умовах української дійсності, коли ще не сформовані капіталістичні відносини і властиві їм стійкі соціальні групи, класи, все сказане вище посилюється не баченою до цього поляризацією населення за рівнем прибутків, матеріального добробуту, за цілим комплексом інших показників, що формують соціальну нерівність.

Важливо зазначити, що в умовах переходу до ринкових відносин у нашому суспільстві зникають традиційні механізми регулювання поведінки соціальних груп, форми й методи соціальної організації, прискорюється рухомість соціального статусу різних соціальних прошарків. І це, на нашу думку, перешкоджає усвідомленню цими групами своєї спільності і визначенню спільного інтересу. Значною мірою люди виявилися виштовхнутими з кола раніше існуючих стереотипів, звичних норм, уявлень, і вони трансформуються в нові, не досить стійкі спільності. Все це разом узятє означає маргіналізацію, хоча й тимчасову, але значних мас населення. Виникають, а також збільшуються кількісно стійкі маргінальні соціальні групи (біженці, "вимушені переселенці", жебраки, безпритульні, безробітні, наркомани, кримінальні елементи та ін.).

На фоні формування нових соціально-політичних, економічних і духовних основ українського суспільства виникає потреба у виборі оптимальної моделі відтворення української політичної еліти. Це дозволить подолати, чи хоча б амортизувати, соціально-політичні суперечності, забезпечити політичну стабільність в українському суспільстві. На нашу думку, від того, яка модель формування і відтворення політичної еліти буде переважати, багато в чому буде залежати динаміка відцентрових тенденцій у суспільно-політичному і духовному житті українського суспільства. Поки що ж українська політична еліта характеризується високим ступенем фрагментарності, в її складі домінують господарники і адміністратори, що значною мірою зумовлює роль адміністративних каналів "входження до влади". Тому для посткомуністичної України є характерним змішана система відтворення політичної еліти.

Слід зазначити, що соціальна структура сучасного українського суспільства складається під впливом різних факторів. Змінюється суспільна форма всіх соціальних інститутів – економічних, політичних, культурних, освітніх і, в першу чергу, інститутів власності та влади. Відбуваються глибокі зміни і перетворення тих соціальних основ та регуляторів, які формують соціальну структуру українського суспільства. Змінюється й сама соціальна основа компонентів соціальної структури – груп, спільностей, розпочинається процес їх відтворення як суб'єктів власності, тобто, відбувається ресуб'єктивація громадянського суспільства. На зміну процесові рефеодалізації з ієрархією станів, що мало місце в радянському суспільстві, йде процес появи нових економічних класів, верств або страт зі своєю системою соціальних суперечностей і конфліктів.

Висновки та результати дослідження. Отже, українське суспільство, яке перебуває в процесі трансформації, потребує цілісної концепції модернізації всіх сфер життєдіяльності. Кризові явища, які й сьогодні супроводжують життя суспільства, зумовлені станом перехідного періоду від буття в межах жорстко визначеної адміністративно-командної системи та ідеологічних координат до розвитку суспільства як неоднорідного, розмаїтого, динамічного, а тому здатного до саморозвитку. Прискорена трансформація політичної системи, зміна власне структури влади та механізмів управління суспільством, перерозподіл колишньої державної власності не могли не змінити докорінно основу соціальної структури суспільства та не відбитися на соціальному статусі більшості його членів. Тому важливим завданням соціальної рівноваги суспільства є діяльність, спрямована на управління соціальним розвитком суспільства та регулювання процесів його диференціації.

Література

1. *Борисюк С.Л.* Динамізм соціальної структури суспільства та соціальна стратифікація //

2. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2005. – 448 с.
3. Сорокин П. Человек. Цивилізація. Общество. – М.: Политиздат, 1992. – 545 с.
4. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія. Історія, українознавчі студії. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2001. – 744с.
5. Шаблій О.І. Фундаментальні об'єкти дослідження суспільної географії у класичному, некласичному і постнекласичному вимірах // Україна: географічні проблеми сталого розвитку. Зб. Наук. Праць. В 4-х т. – К.: ВГЛ Обрії, 2004. – Т. 1. – С. 96-107.

Summary:

A. Kuzyshyn. SOCIALLY-GEOGRAPHICAL APPROACHES TO THE STUDY OF STRATIFICATION OF UKRAINIAN SOCIETY.

The article attempts to define the peculiarities of forming and development of social structure of the Ukrainian society during the transition period. Special attention is paid to the formation of new elements of the social structure that are conditioned by the development of market economy in our society and also by their place and role in the social system of the Ukrainian society.

УДК 911.323.11.(477.84)

Ірина БАРНА

МІГРАЦІЙНА СКЛАДОВА ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

Етнічний склад населення є тією характеристикою соціуму, яка постійно змінюється, поза-як змінними є показники природного та механічного руху етносів, а також етнічні процеси, що значною мірою обумовлені цілим комплексом складних явищ суспільно-економічного характеру, які впливають на динаміку чисельності етносів і етнічну структуру населення території. На території Тернопільської області останні, в свою чергу, були продиктовані особливостями суспільно-політичного статусу краю, який впродовж кількох століть перебував у колоніальній залежності від держав-метрополій і набув рис агроперенаселеного регіону.

Критичні зауваги щодо колоніального становища західноукраїнських земель, насамперед, в контексті етнічного складу населення, знаходимо в працях С. Дністрянського, В. Кубійовича, С. Рудницького, а також – О. Заставецької, Р. Лозинського, О. Шаблія та ін. Однак, в силу специфіки суспільно-економічного розвитку Тернопільської області, актуальним залишається запропонований автором ретроспективний аналіз міграцій в регіоні, виділення їх напрямів, характеру, чинників формування та впливу на динаміку етнічного складу населення регіону.

Ще з часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, вагомим чинником імміграції у нашому краї було соціально-економічне підґрунтя, яке передбачало певні переваги в господарському житті. Заохочувані великими земельними наділами, звільненням від податків й вибором місця поселення в регіоні з'явилися німці, греки, угорці, вірмени, чехи, волохи, які незначною мірою змінювали етнічну структуру населення краю. Окрему групу колоністів становили полонені, що оселялись як раби або незалежні люди на княжих землях.

Оголошенням так зв. “свобод”, на яких населення звільнялось від податків на декілька років, стимулювалась колонізація Галицької Русі періоду турецько-татарської навали. Коштом корінного населення, яке було основним елементом в ясирі, зростали етнічні групи колоністів із сусідніх земель [3, с.139]. Інтенсивність таких міграцій значно посилювалась в міру відступів татар і послаблювалась під час їх наступів.

Політична експансія земель внаслідок втрати власної державності визначила верховенство економічних інтересів держав-метрополій. В міру просування імперської влади посилювалась і колонізація, яка на переважній частині краю в XIV-XV ст. мала польський